

“BOBURNOMA” ASARINING O‘ZBEK TILIDAN INGLIZ TILIGA TURLI SHAXSLAR TALQINIDA QILINGAN TARJIMALARI ASOSIDA KAYFIYAT KONSEPTI VERBALIZATORLARINI O‘RGANISH

*Abdusattorova B.
ADCHTI doktranti*

Tayanch soʻzlar: tarjima, aforizm, lugʻat, ekvivalent, tarixiy tasvir, mazmun.

Ключевые слова: перевод, афоризм, словарь, эквивалент, исторический образ, содержание.

Key words: translation, aphorism, dictionary, equivalent, historical image, content.

Резюме:

Ushbu maqolada mashhur “Boburnoma” asarini turli tarjimon shaxslar tomonidan oʻrganilganligi va ingliz tarjimonlari asarning oʻziga xosligi, badiiy xususiyatini saqlab qolishga intilganliklari toʻgʻrisida maʼlumotlar keltirilgan hamda tarjimalarda badiiy uslub jihatidan ilmiylikka moyillik, undagi maqollar tarjimalari ingliz tilidagi maqollar mazmuniga yaqin boʻlgan ekvivalent orqali tarjima qilishga harakat qilishganligi toʻgʻrisida maʼlumotlar berilgan.

Резюме:

В данной статье приводятся сведения об изучении знаменитого произведения «Бобурнома» различными переводчиками и о том, что английские переводчики старались сохранить оригинальность и художественный характер произведения, а также научную направленность переводов с точки зрения художественного стиля. , переводы пословиц в ней даны на английском языке, приводятся сведения о том, что пословицы пытались перевести через эквивалент, близкий их содержанию.

Summary:

This article provides information about the study of the famous work "Boburnoma" by various translators and the fact that the English translators tried to preserve the originality and artistic character of the work, as well as the scientific tendency in the translations in terms of artistic style, the translations of proverbs in it are in English. information is given that they tried to translate proverbs through an equivalent that is close to their content.

Boburnoma asari koʻp marta turli shaxslar tomonidan oʻrganilgan va tarjima qilingan. Eng birinchi tarjima yesa Jon Leyden Vilyam Erskin tomonidan 1826 yilda amalga oshirilgan. 1921 yilda yesa Annetta Susanna Beveridj ikkinchi marta Boburnomani tarjima qilishga qoʻl urdi. Eng soʻnggi tarjima esa Xiler Tekston edi va u zamonaviy ingliz tiliga 1996 yilda nashr qildi.

R.M.Kaldikot (1879), A.S.Beverij(1921), F.Talbot (1909), L.King (1921), V.Tekstonlar (1996) xam Boburnomani ingliz tiliga tarjima qilishgan. Amalga oshgan tarjimalar orasida J.Leyden-V.Erskin, A.S.Beverij va V.Tekstonlarning olimlar tomonidan nisbatan mukammal va to'liq deb topildi.

Erskinning tarjimasini fors tilidan, Leydenning asliyat tili – eski o'zbek tilidan (ba'zi manbalarda qayd etilishicha «chig'atoy tili») tarjima qilingan. Erskinning tarjimasini har tomonlama maqtovg'a arzigulik, sifati, saviyasi bilan ajralib turadi, uning ishi asliyat tilining uslubi bilan mos tushgan.

1909 yilda F.Talbot «Boburnoma»ning inglizcha tarjimasini chop ettirgan. Ushbu tarjima asosida bir qancha nashrlar chop etildi. 1845 yilda Leyden–Erskin tarjimasining qisqartirilgan variantini R.M.Kaldikot chop ettirgan. 1879 yilda esa sharqshunos olim F.Talbot ushbu qisqartirilgan nashrning ikkinchi variantini bosmadan chiqargan. L.U.King 1921 yilda muhim ilmiy ma'lumotlar bilan to'ldirilgan «Boburnoma»ning ikkinchi nashrini chop ettiradi. Ushbu nashrda “Boburnoma” dagi uzilib qolgan yillar voqealari boshqa manbalardan olib tiklagan.

Tadqiqot mavzusidagi mavjud muammolar. N.Otajonovning fikriga ko'ra, ingliz tarjimonlari asarning o'ziga xosligi, badiiy xususiyatini saqlab qolishga intilganlar. U tarjimalarning tili haqida ham bunday deb yozadi: «Leyden–Erskin tarjimasida uslub ataylab ingliz o'quvchisiga tushunarli qilib tanlanganday. Aksincha, Beverijning tarjimasini quruqroq, ilmiy tilda bitilgan». Professor Tekston esa, A.S.Beverijning tarjimasini talabalarning ishiga o'xshaydi, barchaso'zlar xuddi lug'atdaging o'zginasi, turkiy (o'zbek) va inglizcha so'zlarni aynan mos keltirishga harakat qilgan deya fikr bildiradi.

«Boburnoma»ning Leyden–Erskin tarjimasini murakkab va asliyatdagi so'zlar miqdoriga solishtirganda har bir satrda uch to'rttaga oshib borgan. Susanna Beverijning tarjimasida badiiy uslubi jihatidan ilmiylikka moyil, undagi maqollar tarjimalari ingliz tilidagi maqollar mazmuniga yaqin bo'lgan ekvivalent orqali tarjima qilingan va bu Leyden – Erskinda ham aks etgan. S.Beverijning tarjimasidan roppa-rosa 75 yildan keyin, 1996 yilda professor Vil'yer Tekston uchinchi bor «Boburnoma»ning mukammal inglizcha tarjimasini chop ettiradi. Mazkur tarjimaning nashr etilishi Bobur Mirzo hayoti, ijodi va davri haqidagi ma'lumotlarni boyitdi.

Muammoni hal qilish usullari. V.Tekston ko'proq diqqat-e'tiborini asliyat uslubi va maqol ohangdoshligiga qaratdi. Muallif “Boburnoma” da keltirilgan tarixiy shaxslar xarakterini ochib berishda maqollar va matallarni o'z o'rnida qo'llab, emotsional xolat, baxomunosabat va shaxsga nisbatan fikr

bayonini tasvirlaydi. Misol uchun; hayotda sodir bo'lgan, jon talvasasidagi navkarlariga nisbatan ushbu aforizmni qo'llagan;

*Agar sad sol moni va-r yake ro`z,
Biboyad raft az in koxi dilafro`z.*

Aforizm quyidagicha ma'noga yega; Agar yuz yil va agar birgina kun yashasang ham ko'ngil oluvchi bu qasrdan ketish kerak bo'lur.

Quyidagi gapni yendi J.Leyden-V.Erskin (1826), A.S.Beverij (1921), V.Tekstonlar (1996) tarjimalarida qay darajada ifoda yetilganini ko'ramiz.

J.Leyden-V.Erskin tarjimasida: Should a man live a hundred, may a thousand years, yet at last he Mazmuni yesa: Garchi inson yuz yil, balki ming yil yashasa, nihoyat..... bu yerda tarjima tugatilmagan.

S.Beverij tarjimasida: If a man live a hundred years or thousand years, at the last nothing..... Tarjima esa quyidagicha; Agar inson yuz va ming yil yashasa ham, nixoyat hech narsa... bu yerda ham tarjima nihoyasiga yetmagan.

“Boburnoma” ni 1996-yilda tarjima qilgan so'nggi ingliz tarjimoni V.Tekstonda esa muallif nazarda tutgan fikrni to'liq bo'lmasada yakuniga yetkazishga muvaffaq bo'lgan va Boburning achinishi va afsuslanish kayfiyatini yetkazib bera olgan: Be it a hundred years or one day, in the end must depart from this noxious palace.

Leyden-Erskin bilan S.Beverijlarning tarjimalari ma'no jihatdan asliyatdagi yuz yil va agar birgina kunning bir-biriga zid bo'lgan, kontrast ma'nosini qo'llab, a hundred years or thousand years- yuz yil yoki ming yil, tarzida bergan, yuz yil a hundred, birgina kun - a thousand ga o'zgargan. Tarjimada ba'zi so'zlarning yo'qotilish hisobiga ekspressiv ma'no kuchaytirish bilan ikkinchi qism to'ldiriladi.

Ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar. Yuqoridagi misollarni ko'rib chiqqan holda agar yuz yil va agar birgina kun yashasang ham ko'ngil oluvchi bu qasrdan ketish kerak bo'lur ni quyidagicha tarjima qilinishi eng maqbul variant deb topildi : Though a man lives a one or a hundred years, he must leave this much-admired palace one day.

Boshqa misol bilan tanishib chiqsak: Tarixshunos olim Muxammad xaydar Mirzoga nisbatan : Otasini o'zbek o'lturgandin so'ng kelib, mening mulozamatimda uch-to'rt yil bo'ldi,so'ngra ijozat tilab,Qoshg'arga xon qoshig'a bordi.

*Boz gardad ba asli xud xama chiz,
Zarri sofiyu nuqravu ariziz.*

Ma'nosi esa: Hamma narsa: Xox sof oltin, xox kumush xox qo'rg'oshin bo'lsin, baribir o'z asliga qaytadi. Bu tarixda, deydurlarkim, toyib bo'lub, yaxshi tariqa paydo qilibdur.

J.Leyden-V.Erskin tarjimasida: after his father was slain by the Uzbeks he entered my service and maintained in it three or four years; he than took leave of me and went to Kashghar to the Khan; but as:

But as everything returns to its original principles,

Whether pure gold, or silver, or tin; It is said that he has now adopted a commendable course of life and become reformed.

Susanna Beverij esa quyidagicha tarjima qilgan: He was in my service for three or four years after the Auzbeks slew his father, then asked leave to go Kashghar to the presence of SI Said Khan.

“Everything goes back to its source,

Pure gold, or silver or tin.”

People say, he now lives lawfully and has found the right way.

Mumtoz asarlarda qo'llangan aforizmlarni kuzatsak, tarjimonlar ko'p hollarda so'zma so'z tarjimadan foydalanishadi va bunga eng oson yo'l deb qarashadi. Chunki, unga mos ekvivalentlarini qidirib topish uchun unga aloqador asarlarni mutolaa qilish, manbalardan izlanish zarur va bu ko'p vaqt talab qiladi.

“Boburnoma” dagi yana bir misolni ko'rib chiqsak: “Bu besh kunluk o'lar jon uchun yomon ot bila bordi. Xotun so'ziga kirib, o'zini neknomlar chargasidan chiqardi. Mundoq kishining vaqoyini mundin ortuq bitib bo'lmas. Bu yo'sunluq shani' harakatni mundin ortiq eshitib bo'lmas.”

“Bu besh kunluk o'lar jon uchun yomon ot bila bordi” gapida muallif bu yerda asardagi qaxramonga baxo beradi. Jon Leyden va Vil'yam Erskinlarning tarjimasida: “From this over-anxiety to preserve this transitory and mortal life, he left a name of infamy behind him; and, from following the suggestions of a woman, struck himself out of the list of those who have earned for themselves a glorious name. It's impossible to write any more of the transactions of a such a personage, and impossible to listen any farther to the recital of such and dastardly proceedings”.

Susanna Beverij esa “For a matter of this five-days mortal life, he died with a bad name; having entered into a woman's affairs, he withdrew himself from the circle of man of good repute. Of such people's doings no more should be written; of acts so shameful, no more should be heard ” tarzida tarjima qilgan.

“Boburnoma” da yana bir “Qopudagini qopmasa, qariguncha qayg'urur” maqoli ishlatilgan. Bu maqol mazmun jihatdan anglash juda mushkul.

Chunki bu maqolning zamirida Boburning yon atrofdagi beklaridan biri-Vays Log`ariyning maslahati bilan dushman ortidan bormaganligi va bu holatning oqibati kelgusida Andijonni tashlab chiqishgacha sabab bo`lgani va bu Boburni dilini ranjitgani va bu o`zining xatosiga ko`ra bo`lgani nazarda tutilgan.

Leyden-Erskin esa quyidagicha tarjima bergan: He that does not seize what comes into his grasp. Must indulge his regret even to old age, and repine. Bu quyidagicha “ Kimki qo`lidagini ushlab qololmasa, qariguncha ko`ngilchanligidan afsuslanib va zorlanib yuradi.”

A.S.Beverij o`zining tarjimasida: Work must be snatched at betimes. Vain is the slacker`s mistimed work.

Hiler Tekston esa quyidagicha tarjima qilingan: “ If you don`t seize what is at hand you will rue it until old age”. “ Qo`lingdagini tutib qololmasang, qariguncha achinib yurasan”.

Uch xil variant va ma`no jihatidan A.S.Beverijda kuchaytirilgan, Leyden Erkinda esa ma`no kengaytirilgan, Tekston tarjimasida `a`no toraytirilgan.

“Boburnoma” da berilgan “ teng bo`lmaguncha, to`sh bo`lmas” maqolini Leyden Erskin “ A narrow place is large to the narrow-minded ”, Hiler Tekston esa “ There is no noon without dawn” shaklida tarjima qilgan. Ammo Hiler Tekston qofiyadosh ko`rinishiga e`tibor berib maqol mazmuni buzilgan. Aslida esa “ teng bo`lmaguncha, to`sh bo`lmas” iborasi “ No equals, never make friends” deb tarjima qilinsa maqsadga muvofiq bo`lgan bo`lardi.

Ingliz sharqshunosi Monstyuart Elfinstonning „Boburnoma“ va uning bosh qahramoni haqida aytgan quyidagi fikrlari e`tiborga molikdir: “Bu xotiralarda buyuk turkiy podshoning hayoti batafsil tasvirlangan, uning shaxsiy his-tuyg`ulari har qanday mubolag`a va pardalashlardan xoli. Uning uslubi oddiy va mardona, jonli va obrazli. U o`z zamondoshlarining qiyofalari, urf-odatlari va intilishlarini, qiliqlarini oynadek ravshan tasvirleydi. Shu jihatdan bu asar Osiyoda yagona, chinakam tarixiy tasvir namunasidir. Bobur harbiy odamning tashqi ko`rinishi, kiyimi, tab`i va odatlarini ifoda etadi, mamlakatlarni, ularning iqlimi, tabiati, xo`jaligi, san`at vahunarmandlik namunalari tasvirlab beradi. Lekin muallifning yorqin xarakteri asarga eng kup joziba bag`ishlaydi“. (Elphinstone has also remarked about it thus- ”Almost the only piece of real history in Asia.” Besides, the description of Babur regarding friends and foes, his emotional reaction to individuals and circumstances, natural beauty of mountains, rivers, forests and flowers is very much absorbing which credits his biography as a piece of literature).

“Boburnoma” da Alisher Navoiy to`g`risida Mizoji nozuk iborasi ishlatilgan va bu o`quvchida Alisher Navoiy nozik tabiatli, kayfiyati tez o`zgaruvchandegan xulosaga keladi.

Inglizcha tarjimada esa (Levden-Erskinda): Ali Sher Beg was celebrated for the elegance of his manners deb berilgan.

Leyden-Erskin ishiga yozilgan Lukas Uayt King maqolasida mazkur 1826 yilgi inglizcha tarjima “to`liq va jozib” deb baholanadi. Bobur zamonasida, deydi u, o`tkir zehnlilik, fors mumtoz adiblarining asarlarini bilish, ruboiynavislik san`ati va ruboiyxonlik har qanday qahramonlik va jasoratdan ham ko`proq qadrlangan. Bobur juda qiyin paytlarda ruboiylar yozar, xatarnok, tang kezlarda maxzun g`azallar bitib, ularga kuy bastalab, orom olgan.

“Boburnoma”da Jon Leyden bilan Vilyam Erskin hamkorlik qilgan. (Leyden vafotidan keyin Erskin uning chala qolgan tarjimasini o`z tarjimasini bilan qo`shib, ishni nihoyasiga yetkazgan). Erskin muqaddimasida, Zaxiriddin Muhammad Bobur o`zi yozgan “Vaqoye” dan nihoyatda mamnun bo`lganligi, o`z hayotining nihoyasida asarning bir nusxasini Hindistondan Qobulga jo`natganini aytib o`tgan. Bobur vafotidan sung “Boburnoma” Dehli va Agra saroylarida juda e`tibor va shuxrat topganligi va Xumoyun taxtga chiqqanidan so`ng va o`limidan oldin bu kitobni o`z qo`li bilan ko`chirganligi haqidaham ma`lumot berilgan. Leyden-Erskin inglizcha tarjimasining tarixi izlanish, umidsizlik va ishonch bilan to`la samarali ish bo`lib qolgan.

Adabiyotlar:

1. A.Sodiqov, A.Abduazizov, M.Irisqulov “Tilshunoslikka kirish” Toshkent «O`qtuvchi», 1981
2. A.E.Mamatov, “Zamonaviy lingvistika” Toshkent, “Noshir” 2019
3. Zaxiriddin Muxammad Bobur. Boburnoma.”IJOD PRESS” 2019
4. R.Rasulov.” Umumiy tilshunoslik”. Toshkent-2010.
5. S.Hasanov. “Zahiriddin Muhammad Bobur”. Toshkent- “ O`zbekiston”.2011.-88 b 6.Safarov.Sh. “Konsept” hodisasi haqida/Sistem-Cstruktur tilshunoslik muammolari (N.Q.Turniyozov tavalludining 70 yilligiga bag`ishlangan Respublika ilmiy-nazariy konferentsiyasi materiallari). Samarqand-2010.
6. Teshaboyeva Z.Q. «Boburnoma»ning inglizcha tarjimalarida maqollarning berilishi. Toshkent davlat sharqshunoslik institutining ilmiy jurnali. № 1, TDSH. – 2011. – B.76-78. (07.00.00; №10).
7. Teshaboyeva Z.Q. «Boburnoma»dagi matal va frazeologik birliklarning inglizcha tarjimalari xususida. Filologiya masalalari. – Toshkent: O`zDJTU. – 2016. – № 1. – B.111-115. (10.00.00; №18).
8. Teshaboyeva Z.Q. «Boburnoma»dagi aforizmlarning inglizcha tarjimalarda aks etishi. Buxoro davlat universiteti ilmiy axboroti. – 2016. – № 4. – B.121-125. (10.00.00; № 1).
9. Z.Teshaboyevaning “«Boburnoma» ning inglizcha tarjimalaridagi frazeologik birliklarning kognitiv va leksikografik tadqiqi ” Filologiya fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati 2021.